

KAMARÁS István:

Új vallási közösségek és katolikusok egymásról alkotott képe hazánkban.

= Az új vallási közösségek és a katolikusok egymásról. In: „...és akik mást hisznek?”
Hívek és egyházak egymásról. (Szerk.: Szabó Lajos, Tomka Miklós, Horváth Pál).
 Bp. 2000. Balassi K. 53-64. old.

1. A kutatásról

1.1. A kutatás témája¹

A kutatás tárgya a katolikus egyház híveinek, papjainak, vezetőinek, sajtójának és szakembereinek viszonyulása azokhoz a hazánkban új vallási közösségekhez, amelyeket a hívek és a papok többsége leggyakrabban egyszerűen szektának nevez. Értelemszerűen beletartozik a vizsgálódás körébe az is, hogy ezek az új vallási közösségek hogyan viszonyulnak a katolikus egyházhoz.

Eltekintve a hazánkban hagyományos egyházak közé sorolható felekezeteken belül keletkező újabb vallási mozgalmaktól az új vallási közösségek közé számítom — az olyan vallási csoportokat, mozgalmakat és szervezeteket sorolok, amelyeket a vallásszociológusok leggyakrabban az *új vallási mozgalmak* néven említene (BARKER—89, BECKFORD—86, MOLNÁR—98, ROBBINS—96, WILSON—70, WUTHNOW—86)
 — azokat a régi *keleti vallásokat*, illetve azok nyugaton misszionáló mozgalmait vagy nyugaton deformálódott változatait, amelyek ebben az időszakban jelentek meg a hazai nyilvánosság előtt (mint a Krisna-mozgalom)
 — azokat legújabb *protestáns eredetű szektákat* (mint az Isten Gyermekei, mai nevükön Család)
 — a már régebben keletkezett, de hazánkban csak most megjelenő *szinkretista mozgalmakat* (mint a Baha’i)
 — a *New Age* jelenségbe tartozó *félíg vallási, félíg spirituális mozgalmakat* (mint a szcientológia)

Az utca embere és az úgynevezett nagyegyházakhoz szorosabb vagy lazább szálakkal kapcsolódók többsége általában a szekták közé sorolja ezeket a vallási közösségeket, amin persze nem lehet csodálkozni, hiszen ma a nagyegyházi hívek jelentős része még az olyan kiségyházakat (pontosabban hazánkban kisebb létszámú egyházakat) is szektának neveznek, mint a baptisták, a pünkösdisták vagy a buddhisták.²

Ebben a tanulmányban olyan vallási jelenségeket is bevontam a vizsgálódás körébe, mint a buddhisták, a szabadkeresztények vagy a nazarénusok, holott ezek — akár a krisnásokhoz, akár a moonistákhoz, akár a Hit Gyülekezetéhez képest — nem nevezhetők vadonat újnak, a katolikus hívek többsége számára azonban rendszerváltozás után váltak „láthatóvá”, megtapasztalhatóvá. Még egy kivételt tettem: a Jehovai Tanúi azért került be ebbe a tanulmányba, mert — mint említettem — a katolikus hívők számára ez a mércéül szolgáló, tipikus szekta.

1.2. Források és módszerek

Az új vallási jelenségekkel foglalkozó kutatások eredményeit közreadó írásokon³ kívül a jelenséggel foglalkozó katolikus könyvek, sajtóközlemények és egyházmegyei zsinati

¹ A kutatás a volt szocialista országokban a katolikus egyházak helyzetét vizsgáló nemzetközi összehasonlító kutatás keretében szerveződött. Ez a tanulmány az *Új vallási közösségek és a katolikus egyház* című kutatási jelentésem (1999. kézirat 32 p.) alapján készült.

² Vagyis egyesek a katolikusokon, reformátusokon, az evangélikusokon, az orthodox keresztényeken és a zsidókon kívül minden vallási csoportot szektának tekintenek. Történelmi okokból a muzulmánok is kivételt képeznek.

³ Az ilyen témájú jelentősebb hazai kutatások száma, sajnos, alig fél tucat.

megnyilatkozások *szövegeinek tanulmányozásán* kívül munkatársaimmal⁴ *interjúkat* készítettünk 30, az “új vallási közösség” fogalma alá sorolható vallási csoport, mozgalom, közösség és szervezet (amelyeket a továbbiakban „új vallási közösség” néven szerepeltetem)⁵ képviselőivel, valamint katolikus részről teológusokkal, papokkal, püspökökkel és civil hívekkel (mintegy 25 fővel), végül *kérdőíves interjú* készült a Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola 68 diákjával⁶, akik ebben a kutatásban a katolikus egyház átlagosnál jóval tájékozottabb tagjait képviselték.

A kutatás zömmel felderítetlen terepen folyt, s csupán arra nyílt lehetőség, hogy néhány ösvényt vágjunk a dzsungelben. Mindössze néhány hazánkban új vallási közösségről szerezhettünk átfogó és alapos ismereteket⁷, a többiek esetében csupán a közösségek vezető személyiségeitől kapott tájékoztatásra, és a közösségek írásos tájékoztató anyagaira és a róluk szóló — nem túl gyakori sajtóközleményekre támaszkodhattunk.⁸

2. Katolikusok az új vallási jelenségekről

2.1. Hittudományi főiskolások

A krisnásokról, a Hit Gyülekezetéről, a moonistákról (Egyesítő Egyház), a szcientológusokról, a mormonokról, a rózsakeresztesektől, a Manahaim Gyülekezetről és a sátánistákról kérdeztünk meg őket, hogy mennyire ismerik ezeket a vallási közösségeket, minek tartják őket, mennyire és miért ítélik őket károsnak, hová tájolják őket a katolikus valláshoz képest, mit gondolnak arról, hogy hogyan viszonyulnak ők a katolikusokhoz, és hogyan viszonyuljanak katolikusok hozzájuk. Úgy vélem, hogy a kérdezett csoport eléggé jól képviselheti a legtájékozottabb híveket.⁹

2.1.1. Ismertségük

Magyarországon a felnőtt lakosság körében a neoprotesztáns kisegyházak ismertsége 75 %-os, az a zsidó vallási közösségé 60 %, a krisnásoké 33 %, a buddhistáké 28 %, a

⁴Balogh Zsuzsa, Bálint Bánk, Bihari Zoltán, Koncsag Renáta, Papp Ferenc, Stál Enikő,

⁵Agapé Gyülekezet, Arany Rózsakeresztes Vallásközösség, Baha’i Közösség, Buddhista Misszió, Család, Csend hangja, Egyesítő Egyház, Evangéliumi Pünkösdi közösség, Evangéliumi Szabad Eklézsia, Ezoterikus Tanok Egyháza, Élő Ige Gyülekezet, Fundamentalista keresztény Missziómozgalom, Hetednapos adventisták, Hit Gyülekezete, Isten Egyháza, Isten Gyülekezete — Magyarországi Egyesült Pünkösdi Egyház, Jehova Tanúi, Krisna-tudatú Hívők Közössége, Krisztus Szeretet Gyülekezet, Magyar vallás Közössége, Magyarországi Keresztény Testvérgyülekezetek, Manahaim, Mormonok, Nazarénusok, Őskeresztény Apostoli Egyház, Szabadkeresztyének, Szciantológia Egyház, Tan Kapuja, Teljes Evangéliumi Gyülekezet, Trollhattani Svéd Pünkösdi Misszió Forrás Gyülekezet, Üdvhadsereg.

⁶ 21 kispappal és 47 teológiai, hitoktató és szociális munkás szakos civil hallgatóval

⁷Néhányukról HORVÁTH Zsuzsa írt *Hitek és emberek* című könyvében (Bp. ELTE, 1995. 470 p.), Hiteles forrás a nem publikált kutatási jelentések közül ADORJÁN Erzsébet: *A szellem ökológiája (a városi samanizmus egy budapesti csoport vizsgálatának tükrében)* című szakdolgozata (Bp.1999. 181 p.), FARKAS Attila Márton: *Buddhizmus Magyarországon avagy: az alternatív vallásosság egy típusának anatómiája.* című szakdolgozata (Bp. 1997. 190. p.), A Magyarországi Szabadkeresztyén Gyülekezetről Horváth Zsuzsán kívül (ld. i. m.) PÉTERFI Rita és SZÚCS Hajnalka írt Cigánysors(s) címmel (Pannon Tükör, 1997. 5. sz.. 53-56. p.) a magyarországi krisnásokról pedig a szerző könyve tájékoztathat: KAMARÁS István: *Krisnások Magyarországon.* Bp. Iskolakultúra, 1998.

⁸ Mindhárom esetben számolni kell a propagandisztikus megjelenítésre, a közösséget jobb színben föltüntető erősen szelektáló tájékoztatásra. Ebben a helyzetben akarva-akaratlanul jobban támaszkodik a kutató saját intuíciójára, s ennek segítségével próbál valamiféle koherens szöveget létrehozni az adott témáról. Mindez fokozott óvatosságra inti nem csak a kutatót, hanem e kutatási jelentés olvasóját is, akit a kutató kételkedő-kritikus olvasásra biztat.

⁹ Hiszen 1) fiatalok mint az új vallási közösségek tagságának többsége, 2) vallási ügyekben az az átlagosnál jóval tájékozottabbak, 3) a csoport kétharmadát képező szociális munkásnak készülő társadalmi érdeklődése és a másság iránti nyitottsága is nagyobb az átlagosnál.

muzulmánoké pedig 22 %-os. (TOMKA—ZULEHNER)¹⁰ A hittudományi főiskolások körében pedig így alakult a vizsgált vallási közösségek ismertsége:

	<i>hallott róluk</i>		<i>felületesen</i>	<i>elég jól</i>	<i>alaposan</i>
	<i>nem ismeri</i>	<i>valamit</i>	<i>ismeri</i>	<i>ismeri</i>	<i>ismeri</i>
Krisnások	25	27	34	15	0 = 100%
Hit Gyülekezete	24	21	27	20	4 = 100 %
Egyesítő Egyház	77	20	2	1	0 = 100 %
sátánisták	27	23	24	11	5 = 100 %
Szcientológia	62	28	5	5	0 = 100 %
Mormonok	47	21	25	7	1 = 100 %
Arany Rózsakeresztes					
Vallásközösség	60	28	7	5	0 = 100 %
Manahaim Gyülekezet	75	23	2	0	0 = 100 %

Legtöbbjük ismertségi szintje eléggé alacsony. A legkevésbé ismert az Egyesítő Egyház és a Manahaim Gyülekezet, legismertebb a krisnások és a Hit Gyülekezete.

2.1.2. Betajolásuk

Ebben a kutatásban a kérdezettek a „vallás”, a „szekta”, a „kultusz”, az „új vallási mozgalom” és a „szellemi mozgalom” kategóriákba sorolhatták a minősítendő vallási közösségeket. Feltűnő, hogy eléggé sokan azokat is belesorolták valamelyik kategóriába, akikről úgy nyilatkoztak, hogy nem vagy alig ismerik őket. A leggyakrabban választott kategória a *szekta*, a legritkább a „vallás”. A „vallás”, az „új vallási mozgalom” és a „szellemi mozgalom” kategóriákat nagyobb részt azok használták, akik eléggé jó vagy alaposan ismerik őket. Kérdés persze, hogy semleges vagy negatív értelemben használják-e a szektát és a kultuszt.

2.1.3. Minősítésük

Az „értékes „ártalmatlan” „gyanús”, „kisebb károkat okozhat”, „egyértelműen negatív”, „destruktív jelenség” minősítések közül az *értékes* mindössze csak 1-3 %-ot, az *ártalmatlan* is csupán 2-16 %-ot tesz ki. Legnagyobb arányban a krisnások és a mormonok kerülnek ebben a kategóriába. A nyolc közül *egyik vallási közösség össz-minősítése sem pozitív*, de csupán a sátánistákat minősítik egyöntetűen negatívnak és destruktívnak. Utánuk a Hit Gyülekezetét kapja a legtöbb negatív minősítést. (A válaszolóknak több mint harmada tartja *destruktívnak*.) A krisnásokról és a mormonokról alakult ki legkedvezőbb kép, de őket is csak a válaszolók egynegyede tartja ártalmatlannak. Egyértelmű, hogy ebben a *körben a „szekta” jelentése az esetek döntő többségében negatív*, de a „kultusz” is inkább negatív, mint pozitív jelentésű. Ahhoz képest, hogy többség éppen hogy csak hallott ezekről az vallási jelenségekről vagy bevallottal felületesen ismeri őket, meglehetősen *magabiztosan ítélnének*. Ez esetben is a tájékozottabbak minősítése pozitívabb.

2.1.4 Miért tartják őket károsnak?

Az „agymosás”, a „családok szétszakítása”, „az európai és a magyar kultúra amerikanizálása”, a „fundamentalizmus”, „bigottság”, a „tagjaik szabadságát korlátozzák”, a „tanításuk szembeáll a józan ésszel és a tudományos gondolkodással” és az „alapvető emberi értékeket támad meg” minősítések közül lehetett választani. Meglehetősen általános ebben a körben a sok neves szakember (BROMLEY, D.G. — RICHARDSON, J. T.)¹¹ által nehezen

¹⁰ I.m.: 86. p.

¹¹ A neves antropológiának és pszichológiának többsége tiltakozik az „agymosás” használata ellen. nincs ilyen szakkifejezése. Az agymosás feltételezett áldozatait (például a koreai hadifogságban átnevelésen átesett amerikai hadifoglyok) vizsgáló pszichológusok közül a számomra mérvadók kiderítették, valami más történt velük, az emberi személyiség - még ha cipollák rendre próbálkoznak

tartható agymosás-vád. Ezzel elsősorban a Hit Gyülekezetét vádolták. A családok szétszakításával legtöbbször a krisnásokat, a Hit Gyülekezetét és a mormonokat amerikanizálással a mormonokat, tagjaik szabadságának korlátozásával a krisnásokat és a Hit Gyülekezetét, a józan ésszel és a tudományos gondolkodással szembenálló tanítással a krisnásokat a sátánistákat és a szcientológusokat, az alapvető emberi értékek megtámadásával pedig a sátánistákat vádolták.

2.1.5. Betájolásuk a katolikus valláshoz viszonyítva

Elégé komoly mértékű *tájékozatlanságra és/vagy előítéletességre és/vagy fogalomzavarra* lehet következtetni azokból a véleményekből, melyek szerint a Krisna-hit, a Hit Gyülekezete és a mormon hit nem vallás, vagy azokból, melyek szerint a Hit Gyülekezete vagy a Manahaim Gyülekezet vallásossága nagyon távol áll a keresztény felfogástól. Elgondolkodtató az is, hogy a hittudományi főiskolák válaszolóknak mindössze 6 % véli úgy, hogy a krisnások is egyisten-hívők.

2.1.6. Hogyan látják az új vallási közösségek viszonyulását a katolikusokhoz?

A Hit Gyülekezete mint testület kétségkívül ellenségesen viszonyul a katolikus egyházhoz mint intézményhez, s annak vezetőihez, ugyanez azonban nem állítható még a szcientológusokról sem, a krisnásokról pedig — akiknek képviselője végiglátogatott minden püspököt és szerzetesrendet, akik olykor igen barátságosan fogadták őket — egyenesen az ellenkezője. Ennek — vagyis a tényeknek — ellenére a válaszolóknak mindössze kicsiny töredéke véli úgy, hogy a krisnások nagyon barátságosan vagy udvariasan, és összesen egyötödük érzi úgy, hogy gyanakodva és kifejezetten ellenségesen viszonyulnak a katolikusokhoz

2.1.7. Milyen magtartást tartanak helyesnek az új vallási mozgalmakkal szemben a katolikusok részéről?

A dialógusra való készség elég ritka, de a hatóságok közbelépését nagyobb arányban (27 %) csak a sátánisták esetében követelik. Általában a *tartózkodás, az elzárkózás és a fenyegetettség érzése*¹² a domináns, még a krisnások esetében is. Az ökumené szellemében való párbeszédet és együtt imádkozást a sátánistákkal és a Hit Gyülekezetével senki, de a többiekkel is mindössze 1-3 %-uk vállalja. A barátságos párbeszédet még leginkább a krisnásokkal és a mormonokkal vállalják, ám csupán 10 és 13 %-uk. A szcientológia

---

is vele - nem olyan könnyen alakítható át. Mégis akadnak olyan tisztességes pszichológusok és szociálpszichológusok, akik használják ezt a kifejezést az olyan mozgalmak esetében is, mint a Krisna-mozgalom. R. Lifton a gondolkodás átalakításának (LIFTON-85), E. Schein a kényszerítő meggyőzés modelljeként használja (SCHEIN—61), de modelljeiben a meggyőzött nem veszíti el szabad akaratát, nem alkalmaznak az ember passzív rabszolgává tévő pszichotechnikát. Az ilyen értelemben vett agymosás, állítják, sokféle legitim kontextusban is előfordul: a hadseregben, a kollégiumokban, a szociális rehabilitációban, hagyományos szerzetesrendekben, szóval sokféle egyértelműen értékesnek tartott társadalmi szervezetben. Úgy vélem, mindezekre sokkal jobban illene a *tudatformálás*, mint az "agymosás" még akkor, ha a tudatformálás történhet szigorúbb és enyhébb, erőszakosabb és kevésbé erőszakosabb formában. J. Lofland és L. N. Skonovd megkülönbözteti a gondolkodás átformálását az igazi kényszerítő meggyőzéstől, az agymosástól, és az ideologikus totalizmussal jellemezhető mozgalmak, közéjük sorolja elsősorban a moonista Egyesítő Egyházat, de a Krisna-mozgalmat is, ahol enyhébb változatát vélik fölfedezni. Ők a csoportos vagy tömeges extázisban látják a gondolat-átformálás leghatásosabb módszerét. (LOFLAND—SKONOVD-81) J.A. Beckford is azok közé tartozik, akik szerint „instrumentálisan racionális” céllal jól használható az agymosás metafora (ő az Egyesítő Egyház vizsgálatában alkalmazza), de tiltakozik az ellen, hogy ezt a fogalmat kultuszok, új vallási mozgalmak negatív minősítésére használják. (BECKFORD—85)

¹² A következő lehetőségek közül választhattak: az ökumené szellemében, beleértve az együtt imádkozást is — nyitottan, barátságosan, dialogizálva — tartózkodóan — az egyház leplezze le őket — az egyház védje tőlük híveit — az egyház támogassa az ellenük keményen föllépő szervezeteket és hatóságokat

esetében a „leplezzék le őket”, a többiek esetében pedig a „kérjék egyházukat, hogy védje meg tőlük híveit” válaszlehetőséggel éltek elsősorban.

2.2. Az új vallási közösségek vonzáskörébe került katolikusok

Tízezres nagyságrendűnek gondolom azokat a katolikusokat, akik valamiképpen az új vallási közösségek vonzáskörébe kerültek (és egyelőre ott is maradtak), miközben továbbra is a katolikus egyház tagjai maradtak, igaz, legtöbbjüknek valamelyest vagy jelentős mértékben gyengült a kapcsolata egyházával.

Eléggé sokan kerülnek alkalmi vagy tartósabb kliensi kapcsolatba olyan vallási közösségekkel, amelyek nem kívánják sem a hozzájuk belépést, sem klienseik kilépését abból a közösségből, ahová tartoznak. Ez esetben az új vallási közösség általában éppen nem közösséget, hanem valamiféle — leggyakrabban pszichoterápiás — szolgáltatást jelent a kliensek számára. Szép számmal vettek részt az egyházukhoz lazább szálakkal kapcsolódó katolikus hívek diánetikai kurzusokon, az Ezoterikus Tanok Egyháza rendezvényein, a krisnások fesztiváljain és előadás-sorozatain, ilyen-olyan guruk megvilágosító szeánszain, a legtöbb esetben természetesen pusztán kíváncsiságukat kielégítendő, de szép számmal valamiféle világnézeti fogódzót keresve.

Kevesebben válnak közösségek tagjaivá, de ilyenek is akadnak szép számmal. Miként mindig is voltak gyakorló katolikus tagjai a szabadkőműves páholyoknak¹³, jó néhány olyan új vallási közösséggel kerülte lazább vagy szorosabb kapcsolatba vallásukat több-kevesebb rendszerességgel vallásukat gyakorló katolikusok, amelyek vagy deklaráltan megengedik vagy nem firtatják a párhuzamos tagságot. Találkozhattam gyakorló katolikusokkal a dobolósámán közösségben, néhány buddhista és hinduista közösségben¹⁴, Baha’i közösségben, a Magyar Vallás Közösségben, az Üdvhadserégben.

A harmadik típus, akik „ide is járnak, meg oda is”. Ez idősebb, viszonylag buzgó falusi katolikus hívek körében sem ritka. A kettős, olykor többes kötődés hosszú ideig eltarthat. Nem ritkán elfordul olyan házaspárok esetében, akik rendszeresen elmennek házastársuk gyülekezetébe is.

A negyedik típusba tartozók csak egyes elemeket emelnek be életükbe, tevékenységeik közé, értékrendjükbe. Jó néhány krisnás házastársa, szülei vagy gyerekei — akik megmaradnak katolikusnak — átveszik a rituális étkezési szokásokat, más keleti vallásokhoz tartozók házastársai a meditációs technikát, a diánetikai kurzusokon tanultakat, Biblia-olvasási vagy értelmezési szokásokat, imákat és énekeket.

Az ötödik típusba azok tartoznak, akik nemrégiben kerültek egy új vallási közösség vonzáskörébe, még az ismerkedési szakaszban vannak, még nem döntöttek, még nem szakítottak egyházukkal.

A hatodik típusba pedig azok tartoznak, akik ilyen olyan-okból alaposabban megismerkedtek egy új vallási közösséggel, és habár eszükben sincsen belépni, bizonyos értékeik miatt tisztelik őket, esetleg alkalomszerűen találkoznak velük, részt vesznek vallási és egyéb rendezvényeiken. A krisnásoknak is van belőlük becslésem szerint legalább 500-10000 fős holdudvaruk, közöttük több mint százán, akik a „pártoló tagnak” tekintik magukat. Másik alcsoportját képezik ennek a kategóriának azok mélyen vallásos katolikusok, köztük bázisközösségi tagok és jeles lelki emberek, akik — a buddhistákkal is együtt imádkozó pápa gesztusaira is hivatkozva — abban fáradoznak, hogy ezekre a közösségre is kiterjedjen a közeledés.

¹³ Igaz, a szabadkőművesek legtöbb irányzata nem vallásnak, hanem szellemi mozgalomnak tekinti magát, amelyben vallásos tagok is részt vehetnek.

¹⁴ A krisnások között nem

2.3. A magyar katolikus sajtó

Kovács Gábor szakdolgozata (KOVÁCS—98) jóvoltából átfogó képet alkothatunk arról, hogyan kezeli ezt a jelenséget a katolikus sajtó. 1989 és 1998 között katolikus lapokban és folyóiratokban összesen 110 írás. Ez pedig körülbelül annyit tesz, hogy egy évben egy lapra alig több, mint egyetlen írás esik. A legtöbb írás a havonta megjelenő *Igenben* jelent meg (31), a havonta jelentkező *Vigiliában* 14, a negyedévi gyakoriságú *Távlatokban* 13 cikke jelent meg, az évente ötvenkétszer megjelenő *Új Emberben* viszont csak 9. A szerzők többnyire “belülről”, azaz elkötelezett katolikusként fejtik ki véleményüket. Az elemzett írások szándékuk, céljuk és motivációjuk szerinti megoszlása az alábbi képet mutatja: 48 elutasító, 26 párbeszédre hajló teológiai megközelítésű, 8 összehasonlító, önkritikus, 4 elemző, tényfeltáró igényű, elemző, s végül 24 írás rendezvények és események ismertetése, a híradás igényével. Az elutasító írások a szektákat általában mint *társadalmilag veszélyes csoportokat* szemlélik, alapvető sajátosságként az agresszivitást, a morális terrort, a pszichikai terrort, és a szülő- és családellenességet említik¹⁵. A dialogizáló, párbeszédre hajló hangvétellel rendelkező írások az egymás megismerését, a szeretetet, a közeledést helyezik előtérbe¹⁶.

Az 1989 és 1998 között megjelent, újabb vallási jelenségekkel és vallásos közösségekkel foglalkozó, írások többsége helyesen állapítja meg, hogy miként az egész társadalom sem, a katolikusok — papok és laikusok egyaránt — sem készültek fel a rendszerváltozással együtt járó vallási pluralizmusra. A cikkek, tanulmányok túlnyomó részére ezért *felvilágosító* szándékkal íródott, hogy a híveket eligazítsa az új, gyakran zavarosnak tartott helyzetben. A szerzők többsége keresztény szemléletű megközelítéssel, *a katolikus egyházat, illetve tanítását központba állítva* beszél az új vallási jelenségekről, közösségekről. Alapbeállítódásuk szerint Kovács G. négy féle típusát különbözteti meg az írásoknak. Ezek közül 1) a kritikátlanul elfogadott *agymosás-teóriára* épülő *kriminológiai, pszichológiai szemléletű* a leggyakoribb (52) 2) *A relációs* szemléletű írások (19) az egyes vallásos közösségeket *a társadalomhoz és a többi vallásos közösséghez való viszonyában* kategorizálja. Az egyházközpontú relációs szemlélet közelebb áll a “szektás” minősítéshez, mint az értékmentes osztályozáshoz.¹⁷ 3) *Az egyházi tradíción* alapuló szemlélettel (11) jellemezhető írások a katolikus egyháztól, mint origótól elindulva megkülönböztetnek

¹⁵ Pl. A szekták és az emigránsok = Szív, 1990. 9. sz.; Vannak-e kártékony szekták Magyarországon? = Jel, 1993. 6. sz. MOSKOVSZKY Éva: Az antikrisztus csodái = Igen, 1994. 1-2. sz. SZATHMARI István. Vallási házalók. = Igen 1993. 2. SZ. Néhány jellemző megfogalmazás: “Agresszív buzgósággal szereznek tagokat”, “Morális nyomást gyakorolnak”, “A New Age támadása a kereszténység ellen”, “A szülők tisztelete nem tanácsolt”, “agresszívek a többi keresztény közösséggel szemben”, “A szekták modern rabszolgaságot hoznak magukkal, lelki fasizmus veszélyét rejtik magukban, ami a személyiség feladásához vezethet”, “ártatlanul néznek ki, de erőszakkal hirdetnek”. (KOVÁCS—98)

¹⁶ Például.: LELŐCZKI Gyula Donát: A szekták kihívása = Távlatok 199. 1-2. sz. A Vigilia beszélgetése: Békés Gellért és Németh Sándor disputája = Vigilia 1995. 4. sz. TAKÁCS JÁNOS: A nem-katolikus mozgalmak gyökerei = Veritas 1992. 2. sz. Jellemző megfogalmazások: “A pasztorális válasz a szekták kihívására ne legyen támadás a szekták ellen, ne irányuljon negatív módon tagjaik ellen, hanem inkább a világosság és a szeretet alapjain álljon.”, Tanulás közben közelebb jutunk a forráshoz, és főleg jobban megértjük a másikat”, “A nagyon is szükséges dialógus nem is irányulhat a vallási különbségek megszüntetésére, hanem csupán a keresztény megértés és szeretet elmélyítésére.” (KOVÁCS—98)

¹⁷ Jean Varnette: Quedire? Quefaire? Című könyvéről írt recenziójában írja Tarnay Brunó: “A szekta” betájolható jelenséget jelöl, értékítélet nélkül. A “szektás” csoportosulások elnevezést viszont lenézést jelez.” = Mérleg 1995. 1. írások a mérlegen

történelmi egyházakat, kiségyházakat¹⁸, keresztény eredetű szektákat¹⁹, nem-keresztény szektákat, kultuszokat. 4) A *szociológiai* szemléletű megközelítés természetesen nagyon ritka.

2.3. Magyar katolikus szerzők könyvei

Az érdeklődőbb és műveltebb katolikusok elsősorban ezen művek alapján alakíthatták ki az új vallási közösségekkel — vagyis „a szektákkal” — kapcsolatos attitűdjeiket és nézeteiket.

Tarnay Brunó *Katolicizmus és kultuszok* című könyve két kiadásban²⁰ jelent meg a kiváló teológus és filozófus könyve. (TARNAY—94) A szerző attitűdje rokonszenves: egyfelől segíteni akar tájékozatlan és megzavarodott híveknek, szembenállóknak, másfelől úgy véli, hogy *"keresztény szellemben mindenkivel lehetséges a párbeszéd"*²¹, hogy "az új vallási áramlatok kihívást, figyelmeztetést jelentenek az igehirdetés, a lelkipásztorság számára", hogy "a katolicizmus ezekben az áramlatokban is felismeri azt, ami tapogatózó keresés".²² Ha csupán teológiai reflexió következik a kultuszok tanítására, pontos és fontos könyv született volna, de Tarnay — túl széles frontot nyitva — olyan feladatokat is felvállalt, melyhez a témakörben járatos szociológus és pszichológus segítségére lett volna szükség. Jól tapogatózza ki *a szellemi gyökereket* (a gnózisban, az emanációs panteizmusban, a mágiában stb.), és mindenestül egyet lehet érteni a záró diagnózissal is: "Életünk és világunk torzulásaira hevesen, gyakran patológiusan reagálunk", "Létezésük szimptóma: beteg társadalmaknak, beteg egyházi és világi intézmények működésének tünetei"²³, és azzal is, hogy a részletese elemzést csak interdiszciplináris kutatással lehet elvégezni.

Gál Péter *A New Age - keresztény szemmel* című könyve a nagy sikerre való tekintettel hat kiadásban jelent meg (GÁL—94), a későbbiek "jelentősen javított és bővített" változatban. Bővült ugyan, de nem igen mélyült. A szerző hatalmas anyagot mozgat meg, sokrétű tapasztalattal rendelkezik, műve mégis meglehetősen egyenetlen teljesítmény. *Mellőzve a kultúrtörténeti, antropológiai, szociológiai és szociálpszichológiai megközelítést* csak teológiai alkalmazás a történetiség elvének elnagyolt érvényesítése mellett. Mindez még nem kellene felróni egy teológusnak, csak hogy ő Tarnayhoz képest jóval *elfogultabb*. Sok-sok eredeti szöveget olvas és elemez, ehhez képest elég keveset használ fel — akár csak Tarnay — az új vallási mozgalmak legjelesebb kutatóinak műveiből. Helyettük a *Nők Lapjában*, a *Képes Újságban* és hasonló orgánumban szereplő cikkek, interjúk szerepelnek. Szörényi Levente és Hoppál Mihály, Rudolf Steiner és Zsuzsa Budapest (utóbbi Amerikában élő magyar származású boszorkány) a Családi lap és az Új Elixír, a Bánréti-féle program tankönyvében a varázslatokról író Kelemen Péter és Pap Gábor Csontváry-elemzései, a Hatha-jóga, az ezoterikus zene, a tenyérjósítás, az akupunktúra, a csoportdinamika, a telepátia, Hamvas Béla, Popper Péter, Hernádi Gyula: mind-mind "New Age jelenség" címen szerepel ebben a könyvben, de az elemzés és évelés rendre elmarad.²⁴ Elgondolkodtató, hogy a sem a Biblia alapján, sem a hit fényénél nem talál a szerző semmi olyasmit a New Age-ben, amit mégis csak valamiképpen *értéknek* lehet benne tekinteni, pedig ezt amíg olyan komoly katolikus teológusok megteszik, mint például Alexander Ganoczy, aki arra szólít fel minket, hogy "tanuljunk bátran a

¹⁸ Amelyek függetlenül magukat a Biblia történelmi értelmezésétől és azt közvetlenül az egyénre bízzák

¹⁹ A saját kinyilatkoztatásaikat az apostoli tanítás fölé rendelik.

²⁰ A második javított, átdolgozott.

²¹ I.m. 9-16. p.

²² I.m. 23. p.

²³ I.m. 189. p.

²⁴ A határeseteket bemutató fejezetben pedig Makovecz Imre, Molnár V. József, Oláh Andor és Jankovich Marcell is szerepelnek.

geomantika, az asztrológia, a buddhizmus és a tao természet tiszteletéből". (GANOCZI—91)²⁵ Ezzel szemben Gál P. A *Végezetül* fejezetben Emilio Tardif domonkost idézi, aki szerint "Az evangéliumot a Szentlélek sugalmazta, a New Age-t pedig a Sátán". (GÁL—94)²⁶

Az Agape kiadó Igaz-e, hogy... sorozata, vagyis a *Hitvédelmi füzetek* sorozatban megjelenő, az új vallási mozgalmakkal foglalkozó broszúrák — amelyek szerzői Benkő Antal, Kiss Ullrich és Szentmártoni Mihály — ugyancsak ritkán hivatkoznak komoly vallásszociológiai művekre, de annak ellenére, hogy *tudatosan felvállalják a hitvédelmet*, pontosabbak, szakszerűbbek és nyitottabbak, mint az másik két kiadvány. A "Miért van annyi szekta és új vallási mozgalom Magyarországon? kérdésre választ keresve a pszichológus Benkő jól látja, hogy *szent és alacsonyabb igények keverednek* a vallásgyakorlatban, hogy *az Istenre kimondott szabad és szerető igen együtt járhat tévedésekkel*, amit még felerősíthet a 40 éves ateista nevelés is, hogy a szekták sok esetben választ jelentenek a határozott célt és világos utat keresők számára, főleg azok, ahol karizmatikus vezetőkkel is találkozhatnak a keresők. A "Mit tegyünk?" kérdésre válaszolva a szerző nem kiált rendőrért, s nem festi a falra az ördögöt, hanem szorgalmazza, hogy vegyük figyelembe a lelkipásztori munkában *a fiatalok igényeit*, támogassuk a *kisközösségeket és az mozgalmakat*, hozunk létre *tájékoztató központot*, s csak mellékesen említi meg, hogy fel kellene emelni az új egyházak bejegyzésénél alkalmazott 100 fős határt. (BENKŐ—94, 95/a, 95/b)

2.4. Az egyházmegyei zsinatok az új vallási közösségekről

A zsinatok elsősorban az Egyház belső megújításával foglalkoznak, s ezért az új vallási közösségek (a zsinati dokumentumokban általában „szekták” néven szerepelnek) kérdésért csak érintik. A "szekta" kifejezés általában *a keresztény egyház ősi krédóitól való eltérésre utal*, de ebbe a kategóriába tartozónak tekintik a spiritizmust, panteizmus, és főként a New Age-t. A szektákat a dokumentumok élesen elkülönítik az ökumené közelébe vont testvéregyházaktól. Az utóbbiakkal párbeszéd, kooperáció és korlátozott közös liturgia lehetséges, de *a szektákkal még a párbeszédet is feleslegesnek tartják*. A teendők listája a szektákkal szemben az egyes egyházmegyékben nem egységes, de feltehetően azonos álláspontra utal: elhatárolódás, felvilágosító munka a híveink körében és elsősorban a személyes kapcsolatokon nyugvó közösségek kialakítása. (ASZALÓS—98)

3. A hazánkban új vallási közösségek a katolikusokról

A Baha’i, a Csend Hangja, a Család, a szcientológia, a buddhista Tan kapuja és az Üdvhadsereg felajánlja híveinek a *kettős tagság* lehetőségét. Néhány neoprotestáns egyházban nem tartják szerencsésnek vagy megengedettnek a kettős tagságot, mégis tapasztalják, főleg a még csak puhatolózó, végső döntést még nem hozó híveik körében.

A kettős tagságot megengedő egyházakon²⁷ kívül még a krisnások nyilatkoznak úgy, hogy *barátságos viszonyra* törekszenek a katolikusokkal. A szcientológusok is szeretnének "normális" kapcsolatban lenni a legnagyobb létszámú magyarországi egyházzal. Három pünkösdista jellegű egyház — a Manahaim Gyülekezet, Svéd Pünkösdista Misszió és a Krisztus szeretete Gyülekezet — a katolikusok közül a karizmatikusokkal van barátságos viszonyban.

Kifejezetten ellenséges a katolikus egyházzal szemben a Hit Gyülekezete, a nazarénusok és a rózsakeresztesen, *inkább ellenségesen, mint közömbösen* viszonyulnak a katolikusokhoz a Manahaim, az Őskeresztény Apostoli Egyház, a Budapesti teljes

²⁵ I. m. 33. p.

²⁶ I. m. 381. p.

²⁷ Az egyház kifejezést, amikor nem a katolikus egyházra vonatkozik jogi és szervezetszociológiai értelemben használom.

Evangéliumi Gyülekezet, az Agapé Gyülekezet, az Evangéliumi Pünkösdi Közösség. *Különböző régebbi és mai sérelmekre hivatkoznak* a Fundamentalista Keresztény Misszió, Hit Gyülekezete, az Isten Egyháza, Manahaim Gyülekezet, a nazarénusok, az Óskeresztény Apostoli Egyház, az Evangéliumi Pünkösdi Közösség, a Jehova Tanúi, és a rózsakeresztesek.²⁸

3.1. Az ellenségesek

3.1.1. Az Agapé Gyülekezet vezetői úgy látják, hogy a katolicizmus “teologizál, *beleragad a hagyományokba*. A pápa az utolsó idők negatív szereplője lesz: az Antikrisztus, aki egy *politikai hatalmat* fog képviselni”.

3.1.2. A Budapesti Teljes Evangéliumi Gyülekezet koreai vezetőjének magyar helyettese úgy látja, hogy a katolikusokat a *szokás-vallásosság* jellemzi. A katolikus egyház összefonódnak az állammal. Ők nem akarnak együttműködni a katolikusokkal, akik egyébként ellenszenvesen fogadják őket, mindössze —mint szintén karizmatikusok — két karizmatikus katolikkal van kapcsolatuk.

3.1.3. A Hit Gyülekezete katolikus-ellenessége eléggé szembeütő. *A részben jogosnak tűnő kritikától a legképtelenebb vádaskodásig* minden előfordul mind az igehirdetésben, mind lapjaikban. Németh Sándor egyik írásában híveit *kollektív bizalmatlanságra* szólítja föl a katolikusokkal szemben, mondván “nem szabad hinni a katolikusok ökumenikus törekvéseiben, míg meg nem semmisítik a zsinati anatómákat”, majd később, hogy “a rendszerváltás óta többször megtapasztalhattuk, hogy a katolikus egyház ma is kész bizonyos állami eszközöket, demokratikus intézményeket felhasználni az általa feketelistára tett vallási vetélytársak ellen” mondván. A jezsuitákat a pápa meghosszabbított kardjának tekinti a reformációt elfogadó protestáns közösségekkel szemben. Biztosan tudja, hogy a jezsuiták képzett fiatalokat képeznek ki hírszerzésre, akik beépülnek a Hit Gyülekezetébe is. Fundamentalista keresztényként a katolikusokat azzal vádolja, hogy az igaz isteni kinyilatkoztatás mellé más isteneket, krisztusokat, evangéliumokat helyezett, amelyek pogány háttérből erednek, manapság a katolicizmus egyre inkább egyenértékűnek tekinti az igei és az általa átkeresztelt pogány tradíciót, s így nem csoda, hogy könnyebben befogadja a természeti vallásokat, a buddhizmust, az iszlámot, mint az evangéliumi hitet és értékeket képviselő keresztény közösségeket. Többször aggodalmukat fejezték ki a magyar állam és a Vatikán közötti szerződéssel kapcsolatban, mert a “római katolikus klérus *privilegiumait* és sérthetlenségét betonozza be a magyar társadalomba”. Úgy látják, hogy a pápa és az állam kereszties hadjáratot hirdet a neoprotestáns egyházak ellen, hogy a kormányzat baloldali része és a katolikus egyház összefogott ellenük.

3.1.4. Az Isten Egyháza vezetői úgy látják, hogy a katolikus egyház teljesen *összefonódott az állammal*, s ne tudta helyrehozni a történelmi torzulásokat. Törekvései ellentétesek a Bibliával. Úgy érzik, hogy a katolikusok lenézik eltapossák őket. Az állammal való tárgyalások során a katolikus egyház felkarolhatta volna a többi közösséget, de nem tette.

3.1.5. A Magyarországi Jehova Tanúi 40000 tagot számlál egyházának vezetői a hierarchián keresztüli katolikus tanítást nem tartják evangéliumnak. Úgy vélik, hogy a *katolikusok uralmát* az egész emberiség megszenvedte. Úgy látják, a katolikusok nem akartak velük kapcsolatot, a Logosz munkacsoport kiadványa pedig lejártja őket.

3.1.6. Óskeresztény Apostoli Egyház vezetői *Biblia-ellenesnek* tartják a katolikus dogmákat. Habár ma már jóval nyitottabb a katolikus egyház, az együttműködésnek elvi akadályai vannak. A neoprotestáns egyházakat ismertető katolikus írások felületesebbek, hitvédő célzatúak, nem tudnak különbséget tenni az “evangéliumi közösségek” és a “tévtanító

²⁸ A különböző vallási szerveződések kategóriákba sorolása elsősorban a vezetőiktől kapott és a kiadványaikban olvasható információk alapján történik, a vezetőikkel Bihari Zoltán készített interjút, legtöbbször ezekből idézek.

közösségek” között. Olykor a katolikusok akadályozzák meg őket abban, hogy helyiséget kapjanak.

3.2. A kritikusan mérlegelők

3.2.1. Buddhisták A Buddhista Misszióhoz tartozó Magyarországi Arya Maitreya Mandala Egyházközség vezetői — akik híveiknek (a papok kivételével) megengedik a kettős tagságot — szerint *a keresztény tanítás értékes*, sokat merítenek belőle, de nem fogadják el a *kizárólagosságot*. Úgy vélik, nem azonos az evangélium szellemisége a történetileg kialakult értelmezésekkel. A szerzetesekről viszont jó benyomásuk alakult ki. Úgy látják, velük szemben az evangélikusok a legnyitottabbak, a katolikusok valamivel zártabbak. A Tan Kapuja Buddhista Egyház vezetői a Szentszékkel kötött szerződés ellen tiltakoztak, tanulmányi területen azonban el tudják képzelni az együttműködést. Úgy érzik, hogy a katolikusok velük szembeni idegenkedése mögött félelem és bizalmatlanság lehet.

3.2.2. A Csend hangja Egyház nevű felekezeti közti kis csoport — amely tagjainak többsége a parapszichológiai képzést adó “Mantra” Alternatív Természettudományi Főiskola hallgatói — vezetői katolikus tagjaikkal beszélgetve úgy látják, hogy a katolikus egyház *válságban* van.

3.2.3. Az Egyesítő Egyház vezetői örömmel tapasztalták, hogy a Religious Youth Service rendezvényein lelkesen részt vettek katolikusok is mindaddig, amíg meg nem tudták, hogy az Egyesítő Egyház szervezete. Azóta elhidegült a kapcsolat, pedig ők meghívót küldenek a katolikus egyháznak rendezvényeiről, meglátogatták Paskait, s kérték jöjjenek el, s imádkozzanak együtt. Vannak nem hivatalos személyes kapcsolataik egyes katolikusokkal. Találkoztak Benkő Antallal, aki elismerte, hogy már elavult források alapján írt rólunk, aki ezt elismerte.

3.2.4. Az Evangéliumi Pünkösdi Közösség a katolikus tanítást alapjában elfogadja. Barátságos kapcsolatra törekednek a katolikusokkal. A pápaságot “hatalmi vonalnak” tartják, s taszítja őket *az egyedül üdvözítő magtartás*. Ők is sérelmezik a Vatikánnal kötött megállapodást. Úgy látják, hogy a magyar katolikus egyház mint *szervezet hatalomra törekszik*, ellenségesen tekint a kiségyházakra, szítja a szektakérdést. *Tárgyi ismereteket nélkülöző írásokat* adnak ki. A püspöki kar által kiadott, a Logosz munkacsoport által készített brosúra hemzseg a hibáktól.

3.2.5. Az Evangéliumi Szabad Eklézsia — egy kicsiny közösség — vezetői úgy látják, hogy a katolikusoknak hiába veszik komolyan a komolyan veszik a tanítást, az engedelmisséget, ha nem a Biblia irányába mennek. A katolikus egyház megújulására nem sok reményt lát.

3.2.6. Az Élő Ige Gyülekezetnek jó kapcsolata van a katolikus karizmatikusokkal. A karitás területén is együttműködnek. Úgy vélik, a katolikusoknak dinamikusabban kellene végrehajtani a II. Vatikáni Zsinat határozatait.

3.2.7. A Fundamentalista Keresztény Missziómozgalom — mely szemben az előző két néhány száz főnyi csoporttal 2000 főleg vidéki tagot számlál — vezetői a katolikusokat tekintik az első szakadároknak, hiszen már Ágoston is megváltoztatta a Tízparancsolatot. Károsnak tartják a *papi nőtlenséget*, a *Mária-kultuszt*. A rendszerváltozás után megpróbál megújulni. Az egység felé törekednek. Kapcsolatot nem tartanak, de nyitottak az ökumenikus programokra. Úgy látják, a katolikusok között sok buzgó pap és hívő is akad. Sérelmezik, hogy a katolikus egyház rendbontó, okoskodó, vakbuzgónak szektának degradálja őket.

3.2.8. A Hetednapos Adventista Egyház vezetői „antikatólikusnak” nevezik magukat. Bevallják, még hordozzák magukakban a múlt ütközéseit, örökségét, *a katolikusoktól kapott mély sebeket*. Az adventisták általában elítélik a katolikusok felszínes vallásosságát. Úgy látják, hogy a magyar katolikus egyház nem jutott túl saját ügyei rendezésén. *Önző intézménynek* tartják. Katolikus lelkészekkel sok esetben jó viszonyban vannak, több esetben

nem. Elküldték minden püspöknek új dogmatikájukat, barátságos köszönőlevelet kaptak. Jól esik nekik, hogy a katolikusok általában mértékadó evangéliumi protestáns közösségnek tartják őket. Udvariasan, kulturáltan elfogadják őket.

3.2.9. Az Isten Gyülekezete tagjai egyetértenek a katolikus egyház által is képviselt keresztény-zsidó értékrenddel, de nem fogadják el a Szentháromságot, s bántja őket, hogy a katolikusok eretneknek tartják őket.

3.2.10. A Magyar Vallás Közössége — amelynek tagsága párhuzamosan más egyház tagja is lehet — sokkal inkább *rokonszenvez a katolikus pompával*, mint a református szellemiséggel. A katolikus tanítást csodálatosnak tartják, *megvalósítását* már kevésbé. A katolikus egyháztól azt várják, hogy vállalja fel a természet- és az állatvédelmet.

3.2.11. A Teljes Evangéliumi Keresztény Közösség Manahaim Gyülekezete keresi a kapcsolatot a katolikus egyházzal, de még nincsenek pozitív tapasztalataik. Sok rossz élményük van katolikus hitoktatókkal kapcsolatban, pedig ők szeretnének velük együttműködni. Amit a katolikusok nem tudnak elérni a gyerekekkel, nekik sikerül, mert ők értnek a gyerekekhez, mert nekik jó énekeik vannak. Szívesen megosztanák oktatási tapasztalataikat. Karizmatikus katolikusokkal jó kapcsolataik vannak, akik panaszkodnak, hogy a katolikus egyházon belül nem tudják megélni karizmatikusságukat. Úgy tapasztalják, hogy *a katolikusok járatlanok a Bibliában*, naiv, babonás, felszínes hitük van. Betakarózva katolikuságukba sokan a kárhozat irányába tartanak. Szívesen dolgoznának együtt velük, hogy újra megteljenek a katolikus templomokat, de ők katolicizmusban gondolkodnak, nem kereszténységben. Szemben az ő pozitív *közeledésükkel a katolikusok gyakran leszektázzák őket*. Paskaival is beszéltek, aki azt mondta, hogy ez ügyben soha nem lesz béke.

3.2.12. A mormonok alapítója J. Smith szerint más egyházak “Isten előtt utálatosak”, ezért nem igénylik az együttműködést más felekezetekkel. A mormon egyház mostani elnöke pedig azt mondta, hogy “rosszat nem beszélünk másokról, ezért legyünk barátságosak és segítőkészek, hogy tapasztalatból mondhassák: ő volt a legjobb barátunk egész életünkben. elismerik értékeinket.” A misszionáriusok felajánlják barátságukat, szigorúan tilos más hiteket és egyházakat rossz hírbe hozni.

A frissen megtért magyar mormonok bírálják a katolikusok “vizet prédikál és bort iszik” magatartását, *erőszakoltnak tartják a gyónást*, hiszen a bűn magánügy.

Fájlalják, hogy nem hívják őket ökumenikus találkozókra, konferenciákra. Ők sem keresnek mindenáron kapcsolatot.

3.2.13. A Magyarországi Szciantológia Egyház vezetői hangoztatják, hogy a hozzájuk tartozóknak nem kell korábbi hitüket megtagadni, hiszen a szciantológia nem hitvallás, hanem egy belső megtapasztalás, mely semmilyen hitgyakorlással nem áll szemben. Így elvileg lehet párhuzamos tagság a katolikus egyházzal. Írországban — mondják — a katolikus egyház tudtával auditáltak. Gyakorló katolikus azonban kevés körükben. A katolikus egyházat *sikeress modellnek* tartják, egy olyan hierarchikus rendszernek, mint a szciantológia. Magyarországon a katolikusok teremtették meg a vallásos nevelés, és ez nagy érdemük. A szciantológiának sok haszna van abból, amit itt a katolikus egyház kiharcol magának. A katolikus egyház hivatalosan sosem támadta őket, csak egyes szerzők, mint Gál Péter. Ritkán adódnak helyi konfliktusok, sokkal inkább a materialista tudomány támadja őket.

3.2.1.4. A Magyarországi Szabadkeresztvén Gyülekezet tagjai elfogadják a többi egyház hitét. A katolikusokat *barátnak, testvérnek* tartják annak ellenére, hogy a katolikusok őket gyakran *szektának nézik őket*. Mély baráti kapcsolatuk van katolikus lelkészekkel. A pápát tisztelik, de nem fogadják el Krisztus helytartójának. Nem, szeretik a vasárnapi keresztényeket. Elítélik a szentkultuszt, de ők is tisztelik Teréz anyát, Apor Vilmost, *a katolikus karizmatikusokat*, de nem tetszik nekik *a vagyonát visszaigénylő katolikus egyház viselkedése*.

3.2.15. A Trollhattani Svéd Pünkösdi Misszió Forrás Gyülekezet tagjai jó kapcsolatban vannak a karizmatikus katolikusokkal, de nem *rokonszenveznek a katolicizmus politikáló beállítottságával*. Újabban sok pozitív változást látnak az egyre rugalmasabbá váló katolikus egyházban.

3.3. A barátságosan közeledők

3.3.1. A Magyarországi Baha'i Közösség tagjai elismerik az összes világvallást, szent könyvekkel együtt. Katolikus templomban is imádkoznak. Vallják Krisztus istenfiúságát, az evangéliumok inspirációját, Mária szeplőtelenességét, Péternek mint apostolfejedelemnek primátusát. Szervezeti szinten azonban nincs kapcsolatuk a katolikus egyházzal. A hazai katolikus egyház *erkölcsi magatartását* nagyra értékeli, örülnek, hogy iskolákat kapnak. Tetszett nekik *a püspöki kar körlevele*.

Benkő Antal könyvét tisztességesnek tartják, Gál Péter könyvét olvasva azonban az az érzésük, hogy a szerző csak újságcikkekből ismeri őket.

3.3.2. A Család²⁹ itteni vezetői és tagjai a katolikus egyházat *testvérüknek*, egymást egy fa különböző ágainak tartják. Azt mondják, már több országban együttműködnek katolikusokkal is. Hazánkban már sok katolikus barátjuk van, hivatalos kapcsolatuk azonban itt még nincs a katolikus egyházzal.

3.3.3. Az Ezoterikus Tanok Egyháza — mely 2500 regisztrált taggal és több ezer szimpatizánssal rendelkezik — megengedi párhuzamos tagságot. *A keresztény tanítást megtámadhatatlannak* tartják. Iskolájukban az összes világvallást tanítják. Úgy látják, hogy *a katolikus egyház egyre nyitottabb*. Pozitívnak tartják az egyház szociális, karitatív és oktatási munkáját, s szeretnének együttműködni

3.3.4. A krisnások vallásukat a keresztény valláshoz képest érthetőbbnek, tudományosabbnak, hitelesebbnek, mélyebbnek (lelkibbnek) személyesebbnek, gyakorlatiasabbnak, jobban eligazítónak és színesebbnek tartották. A “Mit tart értékesnek, tiszteletre méltónak a keresztény vallásban?” kérdésre a leggyakoribb válaszok sorrendben: *Jézus, az istenhit, a Biblia és a szeretet*. A kereszténységről alkotott kép semmiképpen sem ellenséges, sőt egészében véve pozitívnak mondható. Érezhető a válaszokból, hogy inkább a keresztény alapelvekkel és a tanítással rokonszenveznek, mint az egyházzal és *a keresztény gyakorlattal*. Többek állították, hogy még alig-alig találkoztak olyan keresztényekkel, akik betartják a parancsolatokat, akik alapelveik szerint élnek. Sokan kifogásolják, hogy a “Ne ölj!” parancsolatot nem vonatkoztatják az állatokra, s hogy húsukat fogyasztják.

4. Összegezés

Bár igyekeztem tárgyilagosan bemutatni a katolikus egyháznak az új vallási közösségekkel szembeni magatartását és viselkedését, számolok azzal, hogy írásom lehetséges értelmezései közé kell számítanom azt is, amelyet dolgozatom első változata után Tomka Miklós fogalmazott meg: „Mintha az anyag azt sugallná, hogy (a) vannak ugyan a katolicizmussal szemben ellenséges kisegyházak, de (b) azért azokban is nagyon sok az érték, tehát értékelni kell őket, viszont (c) a katolikus egyház, úgy is mint intézmény, mint pedig a megvizsgált csoportjai, tájékozatlanok, elfogultak és ellenségesek a kisegyházakkal

²⁹ Korábban Isten Gyermekei.

kapcsolatban, tehát (d) végeredményben igazuk van azoknak a kisegyházaknak, melyek a katolicizmussal szemben fenntartással viseltetnek.” Egy ilyen értelmezés egyszerre tartalmaz igazságot, részigazságot és igaztalanságot. Először is a katolikus egyházzal szemben ellenséges magatartást tanúsító új vallási közösségekről nem csak a kívülállók és tárgyilagosságukat hangoztató kutatók állapították meg, hogy el kell ismerni értékeiket is, hanem olyan prominens katolikusok is, akiknek véleményére a katolikus egyház vezetése is ad

Értékeiket kell értékelni, egyébként pedig differenciáltak lel őket kezelni, hiszen egy mikroszinten pozitív előjelű csoport szembeállhat a társadalom egészével, a közjával, sértheti a többség érzéseit és értékeit. Míg a Hit Gyülekezete több tucatnyi (moglehet több száz) súlyosan sérült, az önmagát pusztító fiatal szólított meg kitűnő kommunikációs technikával, majd mentett és gyógyított meg közösségei otthon-melegében, olyan egyházat és olyan keresztény értékeket támad igen durva módon, melyek össztársadalmi értékek, nemzeti hagyományok. Míg a katolikus egyházat — tucatnyi új vallási mozgalommal együtt — az állammal, a politikai hatalommal való összefonódással vádolja, maga egyértelműen elkötelezi magát bizonyos politikai erőkkel és pártokkal. Nem csak azt a fajta — ma még széles körben élő — keresztény hagyományt támadja, mint amit a Mária-kultusz képvisel, hanem fundamentalizmusával a keresztény gondolkodás és ízlés sokszínűségét próbálja elszürkíteni, mint azt — természetesen a fundamentalista katolikusok örömeire — a *Jézus utolsó megkísértése* című Scorsese film bemutatása elleni tüntetéssel (a Művész mozi előtt) deklarálta. A valóban meglévő, és a katolikus hívek körében is tapasztalható antiszemitizmus valóságos mértékét felnagyítva, démonizálva, és önmagukat a zsidóság védelmezőjének feltüntetve az egész ország becsületét csorbítja. Amikor a Jehova tanú hívek szelíd erőszakkal ostromolják a gyanútlan járókelőket, köztük a buzgó híveket is, nagylelkű megértéssel mondhatjuk, talán túlon túl is komolyan veszik a keresztény missziós küldetést, ám ezzel nem akadályozzák komolyan a társadalom működését. Más a helyzet amikor egy jehovista diák — vallási okokra hivatkozva — tüntetően nem áll fel a Himnusz éneklésekor egy iskolai ünnepélyen, vagy nagyobb nyilvánosság előtt az Antikrisztus egyházához tartozónak nevezi a katolikusokat, köztük osztálytársait, hiszen ilyen esetekben megszegi a társadalmi konszenzust, bomlasztja a társadalom integritását. Ugyanakkor az új vallási mozgalmak építő módon is ellensúlyai, kritikusi és — ahogyan erről H. Büchele ír³⁰ — pozitív utópiát hirdető prófétái, kontraszt-társadalmi — lehetnek bizonyos anyagi, pragmatikus, egoisztikus és fogyasztói értékeket előtérbe helyező össztársadalmi folyamatoknak. És ebben a tekintetben nem egyszer követendő példaként állhatnak a katolikusok előtt.

Azok a katolikusok — és ilyenek ma még nagyon sokan vannak —, akik saját egyházukat, az egyházuk megújulását szorgalmazó és megindító törekvéseket, saját egyházuk új vallásos (lelkiségi) mozgalmait sem ismerik eléggé, vagy csak felületesen ismerve őket szembe fordulnak velük, rendre mereven elzárkózók és ellenségesek még azokkal az új vallási mozgalmakkal szemben is, amelyek kifejezetten barátságosan közelednek a katolikusokhoz. Ugyanakkor törekedni kell elkülöníteni a támadást a jogos önvédelemtől, a tárgyilagos tájékoztatást a vádaskodástól, a hitvédelmet a keresztes hadjáratától. Ha a király meztelen, imádkozhatunk érte, hogy ne fázzon meg, de nem mondhatjuk, hogy ne tökéletes a toalettje. Kimondhatjuk, hogy egyik vagy másik új vallási mozgalom tanítása mekkora mértékben tér a szerintünk autentikus keresztény tanítástól (még akkor is, ha ők magukat igazi keresztényeknek nevezik), de nem jelenthetjük ki, hogy az eltérés mértékével egyenes arányban vannak távol az Istentől vagy az üdvözülés lehetőségétől

Sem az új vallási közösségek általunk is felismert igazából, sem abból, hogy természetesen nem következik, hogy mindenben vagy általában igazuk van a katolikus

³⁰ BÜCHELE, Herwig: Keresztény hit és politikai ész. Luzern - Bp., 1991. Egyházfórum. 298 p.

egyházzal szemben. Ami ebből következik — és ez írásom felvállalható következtetése — a *szakszerű tájékozódás és párbeszéd szükségessége*. Ez utóbbi feltétele, hogy tudomásul vegyük azt, hogy a hazánkban új vallási közösségek *sokféle jogos kritikát* fogalmaztak meg a katolikus egyházzal mint intézménnyel és mint közösséggel szemben. Az is jól érzékelhető volt, hogy a “szekták” és “kultuszok” az esetek jelentős részében (talán többségében) *barátságosabban viselkednek a katolikus egyházzal és a katolikusokkal, mint fordítva*. A katolikusok közül a az új vallási közösségek által vallási másságokkal szemben a *katolikus karizmatikusok* a legnyitottabb. Mindemellett számolni kell a különböző taktikákkal és praktikákkal is, egyes új vallási közösségek nem egyszer csak mímelik a nyitottságot, közeledésük csak a public relation fogás.

A katolikusok egy része mint *az identitásuk erősítéséhez szükséges ellenséget* látják az új vallási jelenségekben, ugyanakkor egyre erősödik — és már az egyházmegyei zsinatokon is felbukkant — az a nézet, amelyet Aszalós János úgy fogalmazott meg, hogy “az új egyházak színrelépése a történelmi egyházak hibás hiánygazdálkodására történő reakcióként is felfogható.” A hiánycikkek öszerinte *a személyes kapcsolatok* (szemben az uralkodó liturgikus és hivatalos kapcsolatokkal), *az érzelmi kiteljesülés* (szemben a fogalmi (tételszerű) eszközökkel biztosítható intellektuális kultúra mai túlsúlyával), *az otthonmeleg*, a lehetőség szerint mindenkire kiterjedő szereposztás, vagyis az *aktív részvétel az egyház életében*, erős *imádságos légkör* (a kulturális-közéleti prioritások hangsúlyozásával szemben), *a “tan” egyszerűsége* (a biblikus fundamentum, az egyházi tekintély vagy katekizmuszerű összefoglalásokkal szemben), *az egyéni spontán inspiráció* vagy kezdeményezés értékelése, *a személyi tekintély* (a státusból adódó tekintéllyel szemben). (ASZALÓS—93)

Nagyon kevesen tekintik még a “nem történelmi” keresztény egyházakat a krisztusi egyetemes egyház lelkiismeretének akkor — márpedig ez gyakran előfordul —, amikor azok hűtlenné válnak küldetésükhöz, ha nem ismerik föl a helyzetből adódó feladatukat. A kisegyházak éppen ezen e területeken mutatnak föl ragyogó eredményeket. Az új kisegyházak feltűnő mobilitást mutatnak *speciális missziós feladatok* (külmisszió, iskolai, utcai) elvégzésére, *leegyszerűsített, de közérthető válaszok* megfogalmazásában. (ASZALÓS—93)

A nem-keresztény vallásokat ma még kevesen tekintik Isten meghívott gyermekeinek, pedig sok olyan területe van az igazságnak — figyelmeztet Aszalós János —, melyekről Jézus véleménye nem maradt fenn. Ilyen “középsúlyú kérdésekre” ezekben a vallásokban is találhatunk választ, hiszen az emberi lét tágabb, mint a megfogalmazható igazság. (ASZALÓS—93)³¹

Általában nem zárható ki, egyes esetekben pedig igen valószínűnek tűnik, hogy azes *új vallási közösségek másodfajú próféciákat hordoznak*, azaz érzékelhetően vagy gyaníthatóan a Lélek üzenetét hordozzák. Vitathatatlan hitelességgel ugyan nem rendelkeznek, inkább szimbolikus aktusokban, viselkedésmódban, megélt és vallott értékrendben, újszerű szerveződési formákban nyilvánulnak meg. Figyelemre méltó üzenetük az egyetlen krisztusi egyház állítása, és karitatív tevékenységük a társadalom elesettjei körében, a megértésre irányuló készségük, intenzív közösségi életük és — számos esetben — kooperációra törekvésük.

Ma még a hivatalos és nem hivatalos egyházi megnyilatkozások *általában elzárkóznak a párbeszédétől, és ehelyett hitvédelemre, vagy éppen harcra készítik föl a híveket*, ugyanakkor még a püspökök között is jól érzékelhetők különféle stratégiai-változatok. Gyulay Endre eléggé sommásan kijelenti, hogy „kétféle szekta létezik: az egyik öngyilkosságba kergeti tagjait, a másik egyszerűen csak idegrocstá teszi őket”.³² Ladocsi Gáspár azért tartja destruktívnak, s így párbeszédre érdemtelennek őket, mert “érvelési alternatívák nélkül vetik

³¹ I.m. 23. p.

³² Napilap-nyilatkozat

el az egyház hitét, a személyiség értékeit károsítják, pszichikus leépülést okoznak, egészséget rombolják és bűntényeket okoznak hitelveikkel.” (LADOCSE—95) A legtöbb szekta szerinte voltaképpen kereskedelmi tevékenységet folytat. Kovács Endre amikor úgy véli, hogy “a hívek elhanyagolása, megosztottságának tünete az új vallási csoportosulások megjelenése, amelyek a minőségi kereszténység, az erkölcsi felsőbbrendűség, a hitelesség látszatát keltik”, hadüzenet helyett azt javasolja, hogy velük szembe családias, meleg közösségeket kell létrehozni”.³³ Márfi Gyula arra figyelmeztet, hogy “Széles a paletta, vigyázni kell az általánosítással, hiszen vannak olyan kisegyházak, amelyekbe alapvetően jámbor emberek tartoznak, akik kisközösségekben találják meg azt, amit a történelmi egyházak nem nyújtanak. És vannak rendkívül agresszív szekták, melyek erősen támadják a történelmi egyházakat. A kismozgalmak nem viszik előbbre isten ügyét. Azt persze nem lehet tudni, hogy később történelmi egyházzá válik-e közülük valamelyik, vagy fennmarad szektaként. Legfőbb hibájuknak tartom a Biblia téves értelmezését és az üdvösség kizárólagos birtoklásának tudatát. Ezek sajnos nem férnek bele az ökumenébe, hisz elhatárolódásukkal maguk zárják ki magukat belőle. A krisztusi szeretetet azonban tőlük sem tagadhatjuk meg. Védekezni kell viszont a negatívumokkal szemben. Természetesen *tanulni is lehet tőlük*, például *közösségek létrehozását*, melyet a kölcsönös szeretet, az együttérzés, a segítség jellemez, hisz az individualista, intellektuális irányzatok a Katolikus egyházban háttérbe szorították az érzelmeket. Elvben a katolikusoknál is érvényes lehetne az a *kötelességtudat*, ami a hit terjesztésére vonatkozóan a Jehova tanúinál és a mormonoknál jelen van. Persze nem az általuk alkalmazott módszerekkel.”³⁴ Kisebbségi véleményt fogalmazva meg a bencés Nyiredi Maurus egy nagyvárosi plébános az új vallási közösségeket (ő kultusznak nevezi őket) *az egyház hiánybetegségeinek* tartja, amelynek gyógyítása a lelkipásztorkodás komolyan vétele, az egyház szeretetközösséggé alakítása.³⁵

Felhasznált szakirodalom

- A lélekmosás határai. = Galamb, 1993. 26. sz. 14-15. p.
 ASZALÓS János: A parttalan ökumené. = Egyház és Világ. 1993. 3. sz. 21-17. p.
 ASZALÓS János: Szekták az egyházmegyei zsinatok tükrében. Bp. 1998. Kézirat 4 p.
 Az ébredés jövője (Szerkesztőségi beszélgetés Németh Sándorral, a Hit Gyülekezete vezető lelkészével) = Hit info, 1996. 6-7. sz. 16-21. p.
 BARKER, Eileen: New Religious Movements. London, HMSO, 1989. 234 p.
 BARKER, Eileen: New Religious Movements: The Inherently Changing Scene. = The Future of Religion. East and West. (Ed. Borowik, Irena — Jabłoński, Przemysław) Kraków, Jagellonian University, 1995. 5-12. p.
 BECKFORD, James A.: Cult Controversies: The Societal Response to the New Religious Movements. Oxford, 1984. Blackwell. 380 p.
 BENKŐ Antal: Igaz-e, hogy... a bahá'i hit a jövő világvallása? Szeged — Róma, Agapé — Vatikáni Rádió, 1996. 30 p.
 BENKŐ Antal: Igaz-e, hogy... a szabadulást a szekták hozzák? Szekták és új vallások. Szeged — Róma, Agapé — Vatikáni Rádió, 1994. 31 p.
 BENKŐ Antal: Igaz-e, hogy... a szcientológia egyház? Szeged — Róma, Agapé — Vatikáni Rádió, 1995. 30 p.
 BENKŐ Antal: Igaz-e, hogy... nem szekta a Hit Gyülekezete? Szeged — Róma, Agapé — Vatikáni Rádió, 1995. 46 p.

³³ Elhangzott az 1997-es, a szektákkal foglalkozó dobogókői konferencián.

³⁴ Az Aufbruch-kutatás keretében Bálint Bánknak adott interjúja

³⁵ Elhangzott a Keresztény Értelmiségi Szövetség 1991-es, szektákkal foglalkozó konferenciáján. Vannak-e kártékony szekták Magyarországon? = Jel, 1993. 6. sz.

- Békés Gellért és Németh Sándor disputája. = Vigilia, 1995. 4. sz. 280-298. p.
- BROMLEY, D.G. — RICHARDSON, J. T.: The Brainwashing/Deprogramming Controversy: Sociological, Psychological, Legal and Historical Perspectives (Szerk.: D.G. Bromley - J. T. Richardson) New York - Toronto, The Edwin Mellen Press, 1983. 367 p.
- DUKAI László: A Hit Gyülekezete rövid története és szociológiai sajátosságai országos és szombathelyi adatok összevetése alapján. Szombathely, 1994. Kézirat. 7 p.
- FILA Béla: Párbeszéd vagy hitvita (reflexió Németh Sándor Mária kultuszról című Új Exodus-beli tanulmányára) = Vigilia, 1995. 4. sz. 255-259. p.
- GÁL Péter: A New Age — keresztény szemmel. Abaliget — Bp. Lámpás K. — Szegletkő K. 1994. 400 p.
- GANOCZY, Alexander: A keresztény teremtéstan ökológiai perspektívái. = Nincsen Ég Föld nélkül. Bp. 1991. Ökológiai Információs Központ 30-35.p.
- HARRACH Péter: Válaszul a szekták kihívására. = Szív, 1993. 2. sz. 61-62. p.
- HORVÁTH Zsuzsa: Hitek és emberek. Bp. ELTE Szociálpolitikai Intézet, 1995. 468 p.
- KAMARÁS István: kongatás félrevert harangokkal. Könyvek új vallási jelenségekről. = Iskolakultúra, 1996. 78-84. p.
- KAMARÁS István: Krisnások Magyarországon, Bp. Iskolakultúra, 1998. 390 p.
- KAMARÁS István: Tarnay Brunó: Katolicizmus és kultuszok. = Távlatok. 1994. 6.sz. 767-769. p.
- KISS Ulrich: Igaz-e, hogy a fény Keletről jön? Szeged — Róma, Agapé — Vatikáni Rádió, 1995. 32 p.
- KISS Ulrich - SZENTMÁRTONI Mihály: Igaz-e, hogy... beléptünk a Vízöntő korba? Szeged — Róma, Agapé — Vatikáni Rádió, 1995. 31 p.
- KOVÁCS Gábor: A lángoló Isten — Vallomás a Szentlélekről. Bp. Marana Tha 200 Alapítvány, 1993. 102 p.
- KOVÁCS Gábor: A vallási jelenségekről alkotott kép az 1989-1998 közötti magyar katolikus folyóiratokban. Bp. Kézirat, 1988. 34 p.
- KUNSZABÓ Zoltán: A Hit Gyülekezetéből a katolikus egyházba. = Új Ember, 1995. márc. 26. 6. p.
- LADOCSEI Gáspár. Egyház — egyházak — szekták. = Vigilia, 1995. 4. sz. 242-248. p.
- LIFTON, Robert: Cult Processes, Religious Totalism and Civil Liberties. = Cults, Cultrure, and the law (Szerk.: T. Robbins - W. Sepherd - J. McBride) Chico, CA, Scholars Press, 1985. 112-134. p.
- LOFLAND, John - SKONOVD, L.N.: Conversion Mitifs. = Journal for the Scientific Study of Religion, 1981. Dec. 373-385. p.
- MÁTÉ András: Egyház és/vagy politikai szervezet? A Hit Gyülekezetéről, politikai és valláspolitikai nézőpontokból. Kézirat Pécs, 1998. 12 p.
- MILLER, Elliot: A crash Course on the New Age. Baker Books House, Grund Rapid, Midlegon, 1989. 387 p.
- MOLNÁR Attila: Új vallási jelenségek = Szekták, új vallási jelenségek. (szerk.: Lugosi Ágnes - Lugosi Győző) Bp. Pannonica, 1998. 16-28. p.
- NÉMETH Sándor: A nyelv hatalma. = Új Exodus, 1977. 1. sz. 3-8.p.
- PAPP Ferenc: A modern reinkarnációs elméletekről, hitekről. Kézirat. 1997. 4 p.
- PAPP Ferenc: Álkeresztények-e a mormonok? Bp. 1997. Kézirat 8 p.
- e helyett: PAPP Ferenc: Kultuszfigyelő hálózat. Bp. 1998. Kézirat 10 p.-----
- PAPP Ferenc: Tapasztalataim a szektákról. Távlatok, 1998. 4. sz. 545-559. p.
- PAPP Ferenc: Vallásszabadság és új vallásos mozgalmak. = Egyházfórum, 1997.

4. sz. 36-46. p.
- ROBBINS, Thomas: Az új vallási mozgalmak és a társadalom: elméletek és magyarázatok. = Replika, 1996. 21-22. sz. 173-208 p.
- SCHEIN, Edgar - SCHEIER, I. - BARKER, C. H.: Coercive Persuasion. New York, Norton, 196 p.
- SZABÓ Ferenc: Párbeszéd a Hit Gyülekezetével. = Távlatok, 1994. 5. sz. 508-515. p.
- TARNAY Brunó: Katolicizmus és kultuszok. Pannonhalma, Bencés Kiadó, 1994. 200 p.
- TOMKA Ferenc: New Age — Új vallási áramlat? = Távlatok, 1996. 2. sz. 186-192. p.
- TOMKA Miklós: A magyar vallási helyzet öt dimenziója. = Magyar Tudomány, 1999. 5. sz. 549-559. p.
- TOMKA Miklós — ZULEHNER, Paul M.: Religion in dem Reformländern Ost(Mittel)Europas. Ostfildern, 1999. Schwabenverlag AG. 244 p.
- Vannak-e kártékony szekták Magyarországon? Mit tehetünk ifjúságunk védelmében? = Jel, 1993. 6. sz. 11-12. p.
- VÁCZI Gábor: Az üdvösség birodalma. = Magyar Szemle, 1993. 5. sz. 496-497. p.
- WEBER, Max: Vallásszociológia. = Weber, M.: Gazdaság és társadalom. Bp. Közgazdasági és Jogi K. 109-223. p.
- WILSON, Bryan: Religious sects. London, 1970. Weinfeld and Nicolson. 278 p.
- WUTHNOW, Robert: Religious movements and counter-movements in North America. 1-28. p. = New Religious Movement and rapid Social Change. (Ed by J.A. Beckford London, 1986. Sage Publications 247 p.